

Alexandru Philippide: considerații de istorie și critică literară

Cristina BEZEA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România
cristina_pupaza@yahoo.com

Astract: This article aims to present some aspects considered of interest about the literary history and criticism concerns which the linguist Alexandru Philippide exhibited in a few articles published during his youth period in “Convorbiri literare” and “Viața românească”, along with the Romanian scholar’s opinion about poetry.

Keywords: *Alexandru Philippide, literary criticism, literary history, poetry, polemic.*

Preliminarii

În peisajul cultural și științific al secolului al XIX - începutul secolului al XX-lea, lingvistul Alexandru Philippide (1859-1933) reprezintă o figură unică, o personalitate puternică ale cărei preocupări depășesc prin profunzime limitele obișnuite ale epocii sale. Părintele Școlii lingvistice ieșene a fost unul dintre filologii importanți ai vremii sale, cunoștințele sale vaste în domeniul istoriei, al filologiei și excepționala capacitate de înțelegere a fenomenelor lingvistice, au condus la conturarea unei doctrine lingvistice complexe. Erudit de factură enciclopedică, filologul era dotat cu o inteligență și o putere de muncă ieșite din comun, toate acestea însoțite, întotdeauna, de spirit critic și polemic. Astfel, dând dovadă de rigurozitate, practicând o metodă de studiu disciplinat, Philippide reușește să ofere contemporanilor modelul unui savant desăvârșit. Opera sa, deși nu foarte vastă, a adus contribuții esențiale în varii domenii ale filologiei: domeniul istoriei limbii române, căruia Philippide i-a consacrat cea mai mare parte a activității sale, domeniul lexicografic, prin contribuția acestuia la dicționarul tezaur al limbii române, domeniul filozofiei limbajului, al istoriei culturii etc.

Istoria și critica literară

În pofida înclinației proprii firii sale reflexive de a critica, Philippide nu a scris prea multe articole consacrate problemelor literare. Deși preocupările de istorie și critică literară nu îi erau deloc străine lui, disciplinele nu i-au captat prea mult interesul marelui lingvist. Acesta publicase în 1888, pe când era profesor la Liceul Național din Iași, *Introducere în istoria limbei și literaturii române*. Conceput, probabil, dintr-o necesitate de ordin pedagogic, micul tratat de istorie a limbii și a literaturii române a reprezentat „o etapă de pionierat în istoriografia noastră” (Pavel 2013: 33). Deși tot la Iași mai apăruseră în 1885

Istoria limbii și literaturii române, de Aron Densușianu, și în 1886 *Introducere în istoria limbii române*, de Ioan Nădejede, Philippide își justifică lucrarea prin „lipsa unei istorii literare române, care după a mea judecată nu s-a scris încă de nimeni” (Philippide 1888: 17) și își propune să ofere cititorilor o bibliografie a scrierilor de până la 1830 și un instrument de lucru necesar studiului literaturii românești. Lucrarea își atinge scopul, înglobând, în mod lăudabil, informațiile din lucrările predecesorilor, în special din *Analectele* și *Principiile de limbă și de scriptură* ale lui Cipariu (Pamfil 2008: 51), fiind considerată în epocă „prima încercare conștiincioasă asupra materiei” (Șăineanu 1892: 376).

Preocupările ulterioare de istorie și teorie literară pe care profesorul ieșean le-a avut, cu precădere în perioada de tinerețe, sunt concretizate într-o serie de articole publicate în revistele „Convorbiri literare” și, ulterior, în revista „Viața românească”. Spirit critic și independent, tânărul Philippide este atras, inițial, de curentul promovat de societatea „Junimea” prin: spiritul critic, teoria formelor fără fond, practicarea pozitivismului și a conservatorismului politic. Polemist prin temperament, Philippide publică în revista „Convorbiri literare” o serie de articole polemice, numărându-se printre cei mai acizi critici ai epocii sale, denunțând impostura, superficialitatea și pseudoștiința. În această perioadă apar articole precum: „Idealuri”, „Specialistul român. Contribuție la istoria culturii românești din secolul XIX”, „Pseudoștiință contemporană” etc.

De pildă, în articolul *Idealuri* din 1892, Philippide se angajează în polemica Maiorescu–Gherea, denunțând atitudinea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea care insufla scriitorilor idealuri social-politice progresiste. Adept al concepției despre artă a societății *Junimea*, Philippide ia poziție împotriva lui Gherea, evidențiind contribuția cercului junimist în evoluția culturii românești: „*Junimea*, cu începuturile de activitate literară, eșite din sînul ei, a fost o lumină modestă și ademenitoare” (Philippide 1891: 1022). În apărarea spiritului junimist, Philippide întreprinde și o descriere critică a societății și culturii momentului: „avem școli fără profesori, buget pe datorie, titluri goale, țărani tot așa de săraci ca înainte, dar mai bețivi mai leneși, că ne-am ales din grația lui D-zeu cu o țară plină de jidani, de agenți electorali, de fumuroși calici, de sęcături care cred că au apucat pe D-zeu de un picior, de clase sociale care ne îndușmănim, ne înjurăm și ne batem pe la toate răsputiile, par’că am fi zămisliți din alt sänge?” (Philippide 1891: 1019).

Critica socială a lui Philippide amintește de cea a prietenului său, Caragiale. Asemenea acestuia, Philippide evaluează societatea românească „prin prisma dublei sale naturi, cu asprimea și detașarea neadaptatului și, totodată, cu angajamentul izvorît din preamultă iubire a autohtonului preocupat de destinul ei” (Pamfil 2008: 22). În contextul social dat, Philippide deplânge faptul că „n’avem încă o serioasă activitate științifică” (Philippide 1891: 1020), fapt cauzat nu de lipsa idealurilor, referitor la care afirmă pățimaș: „ah, unii din noi au visat poate prea mult” (Philippide 1891: 1020), ci „din cauza aceea că împrejurările în care am trăit nu se potriveau cu acele ale popoarelor apusene” (Philippide 1891: 1020), luate pe nedrept de Gherea ca termen de comparație. Philippide își încheie discursul, asumându-și o parte din vină, privind starea de fapt a culturii și societății românești din secolul al XIX-lea, cu regretul: „pecat

că pe calea hotărâtă de dînsa (referindu-se la Junimea), pe calea adevă a muncii serioase, n'am putut noi ceilalți mai tineri să ducem toți lucrul mai departe" (Philippide 1891: 1022).

Ideea centrală a articolului și principala obiecție adusă ideologiei gheriste, susținută de Philippide cu numeroase exemple din literaturile europene antice și moderne, este că idealul moral, oricât de înalt, nu poate oferi valoare unei opere, indiferent de natura sa, artistică ori științifică. Deși argumentele aduse de Philippide nu sunt invulnerabile¹, iar concluzia este „formulată în termeni mult prea tranșanți”, ceea ce într-adevăr merită remarcat este aplombul polemic, ce transformă articolul într-un extraordinar pamflet social (Patraș 2009: 82-83).

Apropierea de junimiști se dovedește a nu fi, însă, de durată în gândirea profesorului ieșean, astfel că, după o perioadă de colaborare la revista „Convorbiri literare”, Philippide se desprinde de junimiști și începe să își publice articolele polemice în paginile revistei „Viața românească”. Considerat „un mentor din umbră” (Oprîșan 1986:10) al revistei ieșene, aportul lui Philippide la nașterea grupării formate în jurul lui Ibrăileanu a fost, se pare, mai mare decât consemnează istoria literară.

Desprinderea totală de Maiorescu și doctrina acestuia este marcată prin articolul *Istoria și critica literară. Un raport asupra catedrei de istoria literaturii romîne de la universitatea din Iași*, articol care reia ideile enunțate în cadrul unui raport universitar din ianuarie 1906, semnat de Philippide (și contrasemnat de A. Naum) și păstrat la Arhivele Statului din Iași (Pamfil 2008: 56).

Philippide revine în articolul său asupra unor idei exprimate în tratatul său de istorie a limbii și a literaturii din 1888. Astfel, el definește istoria literaturii unui popor prin „istoria activității intelectuale a acelu popor” (Philippide 1906: 38), activitate intelectuală care cuprinde în sfera sa domenii precum istoria, știința și poezia, toate manifestate prin scris. În ceea ce privește modalitățile de interpretare ale istoricului literar, Philippide simplifică schița propusă în *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, prin renunțarea la critica externă. Noua schemă propusă de savantul ieșean presupune existența a patru modalități de interpretare, cărora le corespund următoarele tipuri de critică: *gramaticală, generică, individuală și istorică*.

Analizând imaginea criticii și a istoriei literare contemporane, dominate de subiectivism și lipsa de probitate, Philippide constată cu regret absența unui critic adevărat, inteligent, obiectiv, capabil să înțeleagă spiritul vremii, să contribuie la dezvoltarea literaturii și să grupeze în jurul său scriitori talentați.

Lingvistul critică, voalat, intervențiile unor critici și istorici literari improvizați. Atacurile lui Philippide se opresc asupra lui H. Sanielevici, cu articolul despre literatura lui Sadoveanu, asupra lui Aron Densușianu, cu discuția împotriva poeziei lui Eminescu, asupra lui Titu Maiorescu, autorul unor critice „pătimașe și unilaterale” ș.a.

Concluzionând că „istoricul literar e un altfel de om decît un critic improvizat” (Philippide 1906: 43), Philippide pledează în articolul său pentru

---

¹ Pledoaria lui Philippide a declanșat replica dură a criticului Constantin Dobrogeanu Gherea (1893: 247-272).

profesionalizarea activității de istoric literar și instaurarea obiectivității în aprecieri, ca în orice știință, enunțând observații pertinente referitoare la obiectul, metodele de cercetare și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un astfel de specialist: priceperea, răbdarea, erudiția, și, cea mai importantă dintre calități, viziunea obiectivă.

Importantă pentru acest domeniu, consideră Philippide a fi și deosebirea maioresciană dintre poet, „om incapabil de a pricepe alte concepții poetice decât acele ale propriului său crier” (Philippide 1906: 43) și istoric literar, deosebire echivalată de Philippide, cu cea dintre poet și om de știință. Asupra acestui aspect Philippide va reveni cu altă ocazie (vezi Philippide 1915: 159-193), când va contura și portretul unui pseudo-critic literar, identificat în persoana lui Aron Densușianu. Despre încercarea de critică literară a lui Aron Densușianu, scriitor la rândul său, Philippide va afirma că „a degenerat totdeauna într-o discuție subiectivă și pățimașă” (Philippide 1906: 40). Critica lui Densușianu, al cărei scop era de a „proba că *Luceafărul* lui Eminescu este o culme de uriciune, că Alexandri a fost complet lipsit de darul poetic, că Andreiu Mureșanu a produs frumuseți neîntrecute” (Philippide 1906: 40), devine astfel definitivă pentru ceea ce Philippide numea pseudo-critică literară. Dovedind a fi lipsit de oricare din calitățile unui veritabil critic și istoric literar, expuse de Philippide, și considerând pasaje întregi din *Luceafărul*, „curate absurdități”, *Floarea albastră* „o sfortare copilărească”, iar *Venere și Madonă* „nulă ca forma și scandal ca fond” (Philippide 1915: 188), Densușianu se îndepărtează tot mai mult de modelul criticului schițat de Philippide. Întreaga pledoarie împotriva lui Eminescu stârnește reacția ironică a lui Philippide: „Da prost poet Eminescu acesta! Și va să zică iaca ce a admirat și admiră încă atîta lume în țara romînească! Iaca cine a făcut școală! Iaca cine a trecut drept cel mai mare poet al Romînilor! Am avut noroc de Aron Densușianu că ne-a deschis ochii” (Philippide 1915: 190). Ducându-și ironia până la capăt, Philippide citează și versuri din poeziile model propuse de Aron Densușianu publicului, ca exemplu de adevărată literatură. Însoțind-o de apelativul *capo d'opera*, Philippide citează din poezia *Călărețul*:

N-auzi caii nechezînd?
Nu vezi cum în cîmp se strîng?
Nu vezi spade fulgerînd?
Rap, rap, rap și zîng, zîng, zîng!
Iata cîmpul s-a-ncodrit,
stau ca brazii negri-n crîng,
sînul foc, piept oțelit!
Rap, rap, rap și zîng, zîng, zîng!
Cornul sună, toți năvală!
Cîmpi-n nor de praf se-ncing,
prin nori fulgeră cea pală!
Rap, rap, rap și zîng, zîng, zîng!
Cine fug mîncînd pămîntul?
Cei dușmani, ai noștri-l strîng,
și pe urma lor ca vîntul
rap, rap, rap și zîng, zîng, zîng!

și încheie sarcastic: „Așa poezii înțeleg și eu” (Philippide 1915: 190).

Lingvistul și poezia

Alexandru Philippide nutrea convingerea că literatura, poezia în special, este o îndeletnicire deloc serioasă, care te poate deruta, te poate distra de la studiul temeinic, disciplinat al științei, fiind așadar inacceptabilă pentru un savant de elită. Catalogată drept „excesivă și, aparent, contradictorie” (Iordan 1969: 31), atitudinea lingvistului față de poezie, cunoscută apropiaților săi și formulată cu diverse ocazii, a făcut ca acesta să fie considerat, de către cei mai mulți dintre contemporanii săi, un disprețuitor al poeziei și al literaturii în general.

Definită de profesorul ieșean, cu o vădită intenție de exagerare, drept „un fel de înșelăciune”, „o minciună spusă cu meșteșug” (Iordan 1969: 32), poezia a constituit, se pare, una dintre „slăbiciunile” tânărului Philippide. Cea dintâi întâlnire cu poezia se pare că a avut-o Alexandru Philippide în perioada liceului când, pasionat de limbile clasice și vrăjit de glasul muzelor, citește în original operele poezilor greci și latini și traduce în versuri odele lui Horațiu. (Petrovici 1980: 10)

Pe măsură ce se dedică studiului limbii, cu rigoarea și seriozitatea unui adevărat om de știință, Philippide cel pasionat în tinerețe de poezie și literatură, își reprimă această „slăbiciune”, ajungând să se manifeste în termeni persiflanți, uneori ostili față de acest domeniu, asimilându-l cu subiectivitatea. Dovadă a faptului că acest domeniu nu îi era străin și nici indiferent stau cunoștințele vaste pe care le avea despre literatura diverselor popoare.

Deși în *Introducere în istoria limbei și literaturii române*, Philippide nu exprimă considerații critice referitoare la operele scriitorilor prezentați, dată fiind concepția acestuia despre critica literară, menționată anterior. Totuși, în unele articole, profesorul ieșean emite unele judecăți de valoare, mai ales în legătură cu scriitorii preferați. De exemplu, dintre poeții români îl prețuia pe Eminescu, pe care îl și cunoscuse de aproape. Iată câteva observații pe care Philippide le face, cu diverse ocazii, asupra poeziei lui Mihai Eminescu: „în locul unei poezii beată de vorbe, au inaugurat Eminescu, Caragiale și Creangă pe cea a entuziasmului și a naturalului” (Philippide 1891:1018); „Și au fost oameni care au numit poezia lui Eminescu *poezie bolnavă*. Era bolnavă numai în aparență, în realitate era foarte sănătoasă. Bolnavă greu, oftigoasă, a fost poezia lui Bolintineanu. Chiar poezia lui Alecsandri suferea foarte des de malarie.” (Philippide 1909: 96).

Depășind granița timpului, pasiunea pentru poezie suprimată de Philippide a renăscut, de data asta triumfătoare, în fiul său, care a dat curs ispitei și a devenit un rafinat poet. Fiul lingvistului, Alexandru A. Philippide, a reprezentat o voce importantă pe scena literaturii românești alături de marii poeți ai perioadei interbelice.

Concluzii

Un loc restrâns în ansamblul activității științifice desfășurate de savantul Alexandru Philippide în cursul vieții sale este ocupat de preocupările de istorie și critică literară. Fără a face critică literară, în sensul modern al cuvântului, Philippide se oprește în perioada tinereții și asupra acestei discipline. Mai întâi, din rațiuni de ordin pedagogic, apoi, treptat, prin afilierea la cele două grupări

literare organizate în jurul revistelor „Convorbiri literare” și „Viața românească”, lingvistul abordează acest domeniu, reușind, prin atitudinea sa critică față de unele aspecte ale literaturii și criticii contemporane, să contribuie la dezvoltarea culturală a țării.

Astfel, aprecierile, judecățile de valoare și ideile vehiculate de Philippide în vederea îndrumării culturale, a dezvoltării culturii și literaturii române moderne, deși eclecticice, nu alcătuiesc un sistem estetic riguros, ci reprezintă, mai degrabă, propriile sale credințe literare, însă rămân interesante din acest punct de vedere.

BIBLIOGRAFIE

- Dobrogeanu Gherea 1893: Costantin Dobrogeanu Gherea, „Idelurile sociale și arta”, în „Literatură și știință”, I, pp. 247-272.
- Iordan 1969: Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, București, Editura științifică.
- Oprîșan 1986: I. Oprîșan, *Un mentor din umbră al „Vieții românești”: Alexandru I. Philippide*, prefață la vol. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, vol. II, București, Editura Minerva.
- Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București-Chișinău, Editura Litera internațional.
- Patraș 2009: Antonio Patraș, „Alexandru Philippide la «Viața Românească»”, în „Philologica Jassyensia”, V, nr. 1, pp. 79-88.
- Pavel 2013: Eugen Pavel, „Alexandru Philippide - între filologie și istorie literară”, în AUL, secțiunea III-e, Lingvistică, tomul LIX, pp. 32-41.
- Petrovici 1980: Ioan Petrovici, „Alexandru Philippide în evoluția culturii românești”, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, București, Editura Albatros.
- Philippide 1891: Alexandru Philippide, „Idealuri”, în „Convorbiri literare”, XXV, pp. 1015-1023.
- Philippide 1906: Alexandru Philippide, „Istoria și critica literară. Un raport asupra catedrei de istoria literaturii române de la universitatea din Iași”, în „Viața românească”, I, vol. I, pp. 38-45.
- Philippide 1909: Alexandru Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, Iași, Tipografia „Dacia” P. & D. Iliescu.
- Philippide 1915: Alexandru Philippide, „Coincidențe”, în „Viața românească”, X, vol. XXXVIII, pp. 159-193.
- Șăineanu 1892: Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, București, Editura Librăriei Socec & com.